

הערכת המודיעין הלאומי האמריקני בסוגיית איראן ותוצאותיה

שולחן עגול של מומחים ישראלים

מארס 2008

אלוף (בדימ.) אהרון זאבי פרקש, לשעבר ראש אמ"ן
אלוף (בדימ.) יעקב עמידרור, לשעבר ראש חטיבת המחקר וההערכה
תת אלוף (בדימ.) יוסי קופרווסר, לשעבר ראש חטיבת המחקר באמ"ן

אהרון זאבי פרקש:

- « המשפט הפותח את דוח הערכת המודיעין הלאומי האמריקני (NIE) מנובמבר 2007, קובע: "אנו מעריכים בסבירות גבוהה שבסתיו 2003 עצרה טהרן את תכנית החימוש הגרעיני שלה". מסקנה זו יצרה חיכוך בין קהיליית המודיעין האמריקני לישראל, שמאמינה כי איראן נעצרה רק זמנית ב-2003, ומאז שבה וחידשה את תכנית הגרעין שלה.
- « ישראל אינה היחידה החולקת על מסקנת המודיעין הלאומי האמריקני. כבר בדצמבר, מיד לאחר פרסום הערכה זו, דיווח הדיילי טלגרף הבריטי על תגובתה של לונדון בכותרת: "בריטניה: איראן הולכה שולל את ה-CIA בעניין תכניות הגרעין" וקבע כי לראשי המודיעין הבריטי "היו ספקות כבדים שאיראן... הקפאה את תכנית הנשק הגרעיני שלה".
- « היו אלה חשיפת תכנית הגרעין שלה על ידי המערב ומלחמתה עם עיראק שהובילו את איראן לעצור את תכנית הגרעין שלה ב-2003 בכל התחומים, פרט לתכנית טילי הקרקע-קרקע. אך לפני הקפאה זו עסקה איראן במהלך חמש-עשרה שנים בפיתוח יכולת גרעינית צבאית תחת מעטה אזרחי רחב.
- « תכנית הטילים הבליסטיים של איראן היא חלק מתכנית הגרעין שלה: לאיראן אין תכנית חלל אזרחית וספק אם הייתה מפתחת טילים בליסטיים בעלי טווח של אלפי קילומטרים רק כדי שישאו ראשי קרב קונבנציונליים.
- « בין השנים 2003-2005 נמנעו האיראנים מכל פעילות גרעינית בעקבות הרושם שיצרה מדיניות הסיכול האמריקנית באזור, ששימשה גם כלי עיקרי בידי האירופים לאלץ את איראן להשעות את המרת האורניום והעשרתו. אך משנוכחו האיראנים ב-2005 שלא עמד איום של ממש מאחורי חשש מפני פעולת סיכול של ארצות הברית, הם החליטו להתחיל בהמרה ובהעשרה. כתוצאה מכך, האיראנים כבר הכינו מספיק גז אורניום הקספלורואידי (UF6) ליותר מעשר פצצות אטום.

יעקב עמידרור:

הערכת המודיעין הלאומי האמריקני - יותר מבוכה מאשר בהירות

- « הערכת המודיעין הלאומי האמריקני (NIE) מנובמבר 2007, שכותרתה: "איראן, כוונות גרעיניות ויכולות", יצרה יותר מבוכה מאשר בהירות. בעיני משקיפים רבים, ששמעו את דיווחי החדשות בעת פרסומה, נראה היה שקהילת המודיעין האמריקני הסיקה שלא היה עוד איום גרעיני מאיראן. הרושם התחזק לאור משפט הפתיחה של הדוח: "אנו מעריכים בסבירות גבוהה שבסתיו 2003 עצרה טהרן את תכנית החימוש הגרעיני שלה". אך מעבר למשפט הפתיחה של דוח המודיעין הלאומי האמריקני, יש בו מסקנות אחרות שמרמזות לכאורה על ההפך הגמור.

« ניתן לומר כי הקביעות הסותרות לכאורה בהערכת המודיעין האמריקני מקורן בכך שהערכה זו היא תוצר של שש-עשרה סוכנויות מודיעין שונות שנמנות עם קהיליית המודיעין האמריקני,¹ אך יהיה זה הסבר פשטני מדי. קרוב לודאי שרווחה הסכמה כללית בקרב מנסחי ההערכה, שגרמה להם להוביל מהלך חשיבה לפיו חדלה איראן בשנת 2003 לפתח נשק גרעיני. מסקנה זו גרמה למחלוקת בין קהיליית המודיעין האמריקני לישראל, ששר הביטחון שלה, מר אהוד ברק, הצהיר בגלוי שאיראן השהתה זמנית בלבד את תכניתה ב-2003, ומאז התחדשה תכנית הגרעין האיראנית.

« אין זו הפעם הראשונה שהתגלעו מחלוקות בין ישראל לארצות הברית בדבר הערכות מודיעיניות סביב איראן. בשנת 1995 עמדתי בראש חטיבת מחקר והערכה של אמ"ן בצה"ל וגילינו סימנים ראשונים לכך שאיראן בדרך לגרעין. באותם ימים סברנו שהצעד החשוב ביותר שיכולנו לעשות הוא לתדרך את עמיתינו בווינגטון ולשכנע אותם שזהו איום לעולם החופשי כולו. לא היה קל לשכנע אותם שיש להניח נושא זה על השולחן. ביקשנו לעשות זאת במפגש בווינגטון שבו ייצג את ארצות הברית שגריר ידוע מאד וניסיתי לשכנע את האמריקנים שהאיראנים אכן בדרך לגרעין.

« בתום הדיונים נוצר הרושם שבינם לבינם חשבו האמריקנים: "לאחר שאנו האמריקנים מחסלים את עיראק כאויבת מדינת ישראל, אתם הישראלים מייצרים איום חדש הואיל ואינכם מסוגלים לחיות ללא איום כזה". במהלך יותר מארבע שנות כהונתי כראש חטיבת ההערכה, היה זה אחד מכישלונותי הגדולים. חלפו עוד שנתיים, עד 1997, לפני שהבינו מומחים מקהיליית המודיעין האמריקני שאיראן אכן מתגרענת.

« כיום, ישראל איננה היחידה החולקת על מסקנות הערכת המודיעין האמריקני. כבר בדצמבר, מיד לאחר פרסום ההערכה האמריקנית, העביר הדיילי טלגרף הבריטי את תגובתה של לונדון בכותרת: "בריטניה: איראן הולכה שולל את ה-CIA בעניין תכניות הגרעין" וקבע כי לראשי המודיעין הבריטי "היו ספקות כבדים שאיראן...הקפיאה את תכנית הנשק הגרעיני שלה".² נשיא צרפת, ניקולא סרקוזי, וקנצלרית גרמניה, אנגלה מרקל, יצאו מגדרם כדי להכריז שעדיין מרחפת סכנה מאיראן ויש להתמיד בלחץ המופעל על תכנית הגרעין שלה.³ גם בכירים בסבא"א, שהיו תמיד סלחניים יותר כלפי ההתנהלות האיראנית מאשר ארצות הברית, הטילו ספק בהערכת המודיעין האמריקני מיד לאחר פרסומה. אחד הבכירים קבע: "איננו קונים את הניתוח האמריקני במאה אחוזים. איננו נדיבים כל כך כלפי איראן".⁴

« בעוד שאנו עוסקים רק בגרסה הפומבית של הערכת המודיעין האמריקני, ברור לנו שאין הבדל מהותי בינה לבין הגרסה שלא לפרסום. מסיבה זו, חשוב מאד לנתח אותה בקפדנות. אין חולק על הפן האזרחי: מאמצי ההעשרה של איראן נמשכים. אך עלינו להתמקד ביכולותיה הצבאיות הטהורות של איראן. אנחנו מאמינים שדוח זה של קהיליית המודיעין האמריקני היה משגה גדול, הן מבחינה מתודולוגית הן מבחינה מקצועית. לא הייתי מאפשר למודיעין הצבאי הישראלי לפרסם דוח שטיעונו כה מלאי חורים.

« ראויים לציון מאמציו של אדמירל מייק מקונל, ראש המודיעין הלאומי האמריקני, לתקן את הרושם שיצרה הערכת המודיעין בדבריו בפני ועדת המודיעין של הסנט בפברואר 2008: "כל מה שהם עצרו היה עיצוב הנשק הגרעיני, שהוא כנראה החלק הזניח של התכנית".⁵

לסקירה מפורטת של הערכת המודיעין הלאומי, האלוף (בדימ.) אהרון זאבי פרקש, שכיהן כראש אמ"ן משנת 2001 עד 2006, פורס את תובנותיו לגבי התפתחותה של תכנית הגרעין האיראנית.

אין ראייה לכך שאיראן לא חידשה את עבודתה על החימוש הגרעיני

באוגוסט 2002 הבינה איראן שבידי מדינות המערב - ארצות הברית, שלישיית האיחוד (צרפת, גרמניה ובריטניה), וישראל - מידע מוצק על תכנית הנשק הגרעיני הסמויה שהיא מנהלת. זמן קצר לאחר מכן, במארס 2003, השתלטה במהירות על הסביבה האזורית מלחמת עיראק ומפלתו של סדאם חוסיין. עד יולי 2003 החלו האיראנים במשא ומתן עם שלישיית האיחוד (EU-3), שחתרה לעצור את תכנית הגרעין האיראנית. בשלהי שנה זו, עצר קדאפי את תכניות הגרעין הצבאי של לוב.

החלטתה של איראן להקפיא ב-2003 את תכנית הגרעין שלה בכללותה, להוציא את תכנית טילי הקרקע-קרקע, הייתה קשורה למעקב של המערב אחר תכנית הגרעין שלה ומלחמת עיראק. אך קודם להקפאה זו, איראן פיתחה יכולת גרעינית צבאית תחת מסווה אזרחי מקיף. נטלו בה חלק ארגון האנרגיה הגרעינית של איראן (AEOI) ומשרד ההגנה האיראני (MOD).

תכנית חימוש גרעינית מורכבת משלושה יסודות מפתח:

1. מערכת מסירה, המחייבת פיתוח של טילי קרקע-קרקע.
2. מצבור של חומר בקיע שמקורו בהעשרת אורניום וייצור פלוטוניום.
3. התחמשות - הכנת ראש קרב מהחומר הבקיע והתאמתו לתוך טיל.

כמה מן היסודות הללו בתכנית הגרעין האיראנית אכן התחדשו עד מהרה.

בראשית 2003 התרכזו כל המאמצים האיראנים בתכנית הצנטריפוגות במתקן בנטנז, היכן שהצליחו לבנות אשדה בת 164 צנטריפוגות. כיום, כבר הגיעו לקיבולת של 3,000 צנטריפוגות. אם התחדשו חלקים מתכנית החימוש הגרעיני, יש יסוד סביר להאמין ששאר חלקיה הופעלו מחדש אף הם. ואכן, הפיתוח האיראני של טילי קרקע-קרקע מעולם לא נעצר, גם כאשר הוקפאה זמנית העשרת האורניום.

בה בשעה עסקו האיראנים בפעילויות רכש שהתמקדו בהשגת כל החומרים והרכיבים שנדרשו להעשרת אורניום. ידוע לנו כי בתחילת 2004 פעלו האיראנים לרכוש מתגים של מתח גבוה שמותאמים למערכת חימוש גרעיני. משרד ההגנה האיראני גם פיקח על כריית האורניום בדרום-מזרח איראן.

על פי מידע שהעבירה האופוזיציה האיראנית, לביזן היה אחד האתרים שבהם התנהלה תכנית החימוש האיראנית, וסבא"א ביקשה לבקר בלביזן בספטמבר-אוקטובר 2003. עד מארס 2004 פורק ונעלם כליל המתקן בלביזן. אין ראייה לכך שכשחידשה איראן את תכנית ההעשרה הגרעינית שלה בינואר 2005, לא חודשה בעת ובעונה אחת גם עבודתה של קבוצת החימוש.

הערת העורך: בפברואר 2008 האשימה האופוזיציה האיראנית את איראן בהקמת מרכז שליטה ובקרה חדש, בשם הצופן לביזן-2. לבד מכך, זוהה מתקן נוסף בחו'יר (Khojir), שם, לטענת האופוזיציה, עסקו בייצור ראשי קרב גרעיניים.⁶

פיתוח הטילים למסירת מטען גרעיני

לצד פיתוח נשק גרעיני, מפתחת איראן מערכת מסירה מתאימה לטווח ארוך. טילי השיהאב-3 שלה יכולים לשאת ראש קרב במשקל של 700 ק"ג בקירוב למרחק של 1,300-1,500 ק"מ. טילים אלה נתונים לשליטתם של משמרות המהפכה, ולא לשליטתו של צבא איראן. משמרות המהפכה מדווחים ישירות למנהיג העליון עלי חמינאי, והם אינם כפופים לסמכותו של הנשיא אחמדינג'אד. מאימונים בטיילים איראניים התברר שהטיילים מכוונים אל תל אביב ואל ריאד.

איראן ממשיכה לפתח טילים בעלי טווח ארוך עוד יותר שנע בין 3,500-5,000 קילומטרים, העשויים להגיע לכל אירופה (להוציא אולי את פורטוגל), בעוד שטיילים בעלי טווח שנע בין 6,000-10,000 קילומטרים עשויים להגיע לחוף המזרחי של ארצות הברית. טכנולוגיית הטיילים המקורית סופקה לאיראן על ידי קוריאה הצפונית,

והאיראנים השקיעו מאמצים רבים בשיפור טווח הטילים. כידוע לנו, תכנית הטילים הבליסטיים של איראן היא חלק מתכנית החימוש הגרעיני שלה; לאיראן אין תכנית חלל אזרחית וספק אם הייתה מפתחת טילים בליסטיים בעלי טווח של אלפי קילומטרים רק כדי לשאת ראשי קרב קונבנציונליים.

התגובה האירופית לאיום הטילים האיראני

כראש אמ"ן תדרכתי מנהיגים אירופיים בנושא תכניות הגרעין הצבאי ונפגשתי אישית עם קובעי מדיניות באיטליה, בצרפת, בבריטניה ובמדינות אירופיות אחרות במהלך שישה חודשים. מרבית המנהיגים האירופיים השכילו להבין את הנתונים של תכנית הגרעין האיראנית, אך תגובתם לא הייתה מעודדת.

האירופים התקשו להבין מדוע מנסה ישראל לעורר בהם חשש מפני גרעין צבאי, בעוד הם היו נתונים בעצמם לאיום כזה בתקופת המלחמה הקרה. הם גם היו בדעה שככלות הכול, גם אם איראן אכן תשיג יכולת גרעינית צבאית, יפתרו ארצות הברית וישראל את הבעיה, ואני מאמין שעמדתם עודנה כזו גם כיום.

מה אומרת הערכת המודיעין הלאומי האמריקני (NIE)

תקציר דוח הערכת המודיעין האמריקני מציין כי ב-2003 עצרה טהרן את תכנית החימוש הגרעיני שלה. אלא שכותרת המסמך נכתבה באופן שמבטיח את עמימותן של מסקנותיו האחרות.

« בסעיף השלישי (C), קובע תקציר הערכת המודיעין כי בשנת 2007 התקדמה איראן באופן משמעותי בהתקנת צנטריפוגות בנטזו. על יסוד ממצא זה, העריך המודיעין הצבאי הישראלי ששלהי 2009 יהיה המועד המוקדם ביותר שבו תרכוש איראן מיומנות טכנית להפקת אורניום מועשר בדרגה גבוהה לייצור נשק גרעיני.

« הסעיף הרביעי (D) של הערכת המודיעין האמריקני קובע כי גופים איראניים ממשיכים לפתח מגוון של יכולות טכניות שניתן ליישמן לייצור נשק גרעיני, אם יוחלט לעשות כן. כך, תכניתה האזרחית הנמשכת של איראן להעשרת אורניום עשויה להניב די חומרים בקיעים עד סוף 2009 או 2010.

« סעיף שישי (F) של ההערכה מציין: להערכתנו איראן אכן עשויה להשתמש במתקנים סמויים במקום באתריה הגרעיניים המוצהרים כדי להפיק אורניום בדרגת העשרה גבוהה לתחמושת.

« לבסוף, הסעיף השמיני (H) בהערכת המודיעין קובע: להערכתנו, בידי איראן יש היכולת המדעית, הטכנית והתעשייתית לייצר נשק גרעיני אם תחליט לעשות כן.

משתמע מכל אלה כי לאיראנים יהיה די חומר בקיע לא יאוחר מ-2010 וכי אם יחליטו להקים מפעל גרעיני צבאי - איש אינו יכול להבטיח שאנחנו, או האמריקנים, נדע על כך, גם אם אכן עצרו את תכנית החימוש הגרעיני שלהם ב-2003. יהיה זה משגה להסיק רק על בסיס קריאת המשפט הראשון בהערכת המודיעין האמריקני כי השאיפות הגרעיניות האיראניות נבלמו.

אני בדעה שכל הבחנה בין תכניות החימוש הגרעיני של איראן - צבאית או אזרחית - היא מלאכותית. העשרת האורניום, החיונית לשימושים אזרחיים וצבאיים כאחד, נמשכת. מרגע שיהיה בידם די אורניום מועשר, הם יהיו רחוקים רק 3 עד 6 חודשים מבניית פצצה גרעינית, אם יחליטו לעשות כן.

התפוגגות הלחץ על איראן בעקבות הערכת המודיעין הלאומי האמריקני

לאחר פרסומה של הערכת המודיעין האמריקני, דיווחו אמצעי התקשורת המובילים בעולם על הקפאת תכנית החימוש הגרעיני האיראנית ללא כל מידע סותר. לא חלף זמן, ורוסיה ואיראן הגיעו להסכם בדבר לוח זמנים להשלמת בנייתו של מתקן גרעיני מבוסס-פלוטוניום בבושהר.

בעקבות זאת התפרסמה הודעה על חתימת הסכם אנרגיה כלכלי בין איראן לסין בהיקף של 2.3 מיליארד דולר, שהושעה במשך יותר מחצי שנה. לפני ההסכם, סין הצטרפה ללחץ הכלכלי שהופעל על איראן. מלבד זאת, ערך אחמדינג'אד ביקור רשמי בריאד, ומערכת יחסים מצרית-איראנית חדשה נרקמה לראשונה מאז רצח סאדאת.

הערכת המודיעין האמריקני החלישה בברור את התמיכה הבינלאומית בהחרפת הסנקציות נגד איראן וסגרה כל אופציה צבאית בפני ממשל בוש. מתוך ההערכה השתמע מסר לטהרן שסכנת הסנקציות החיצוניות חלפה. יתר על כן, הערכת המודיעין האמריקני החלישה את טורקיה ומדינות סוניות מתונות באזור, ששאפו לכונן קואליציה נגד איראן. וכך, באופן אירוני, הערכת המודיעין האמריקני סוללת בפני איראן את הדרך למימוש שאיפות הגרעין הצבאי שלה באין מפריע.

יוסי קופרווסר:

הערכת המודיעין הלאומי האמריקני: תוצר מודיעיני גרוע ביותר

הבעיה המרכזית בהערכת המודיעין האמריקני היא בניסוח המסר שלה. זהו תוצר מודיעיני גרוע מאד, כי העניין הוא לא רק מה אתה אומר אלא איך אתה אומר זאת ומה אינך אומר.

אחת הסוגיות העיקריות העולות מהדוח היא ההודאה שהאיראנים מנהלים פרויקט חימוש גרעיני מזה חמש-עשרה שנים, משלהי שנות ה-80 עד 2003. עד היכן הרחיקו האיראנים במהלך חמש-עשרה השנים הללו? כמה מכשולים עוד עומדים בפניהם? האמירה בהערכת המודיעין האמריקני, לפיה היכולת האיראנית להעשיר אורניום מאפשרת להם להגיע לפצצה תוך פרק זמן קצר, מרמזת על כך שהאיראנים כבר עשו כבר דרך ארוכה בהקשר של התחמשות. אם כן, מדוע נמנעת הערכת המודיעין מאמירה מפורשת? הדבר הראשון שעל ארגון מודיעיני לדעת הוא כיצד לשאול את השאלות הנכונות, אך שאלה זו לא נשאלה וגם לא נענתה.

יתר על כן, הגישה המבחינה בין חלקיה האזרחיים לחלקיה הצבאיים של תכנית הגרעין האיראנית שגויה ביסודה. זוהי למעשה תכנית אחת. היא ניתנת להצדקה בחלקה בצרכים אזרחיים, ולפיכך האיראנים מקיימים אותה במסווה אזרחי. אך חלקה האחר אינו ניתן להצדקה בצרכים אזרחיים, וכל כולה אותה התכנית, שמטרתה לפתח חומר בקיע.

בין 2003-2005 נמנעו האיראנים מכל פעילות גרעינית. הם היו נתונים תחת השפעת הרושם שנוצר בעקבות מדיניות הסיכול האמריקנית באזור עיראק ואפגניסטאן, שהייתה לכלי העיקרי שאפשר לאירופים לכפות על איראן את העסקה להשעיית תכנית ההמרה וההעשרה של האורניום. אך משנוכחו האיראנים שלא ריחף איום ממשי של סיכול אמריקני, החליטו ליטול סיכון ולהתחיל בהמרה, ולימים גם בהעשרה.

כלומר, מרגע שנראה היה שארצות הברית מסתבכת בעיראק, מצב שלו תרמו האיראנים עצמם תרומה לא מבוטלת, יכולה הייתה טהרן לשוב ולקדם במרץ את תכנית הגרעין שלה. עובדה היא שאיראן התקדמה עם המרת האורניום. כתוצאה מכך הכינו האיראנים, באמצעות תהליך ההמרה, די גז אורניום הקספלואוריד (UF6) להרכבתן של יותר מעשר פצצות אטום.

איראן גם התקדמה עם העשרת אורניום. הערכת המודיעין האמריקני דנה בשאלה היכן עומדת איראן בדיוק בתכנית המחקר והפיתוח של ההעשרה. יש הטוענים כי ייתכן שהאיראנים טרם הגיעו לנקודה שהם אכן יכולים לבצע העשרה איתנה דיה וללא חשש מפני כישלון. אך אין כל ספק שהם השקיעו לפחות שנתיים במחקר ופיתוח.

אם להסתמך על הערכת המודיעין האמריקני בדבר יכולותיהם הטכניות, אזי האיראנים אינם רחוקים מן הנקודה שבה יוכלו להפיק כמות מספקת של אורניום מועשר להרכבת פצצה. בהתחשב בכך שככל הנראה יש בידיהם את כל יתר המרכיבים הדרושים כדי להתקדם, יוכלו האיראנים להשלים כל מה שנותר עדיין כדי לסיים את פעילות החימוש שלהם ללא חשש מפעולה צבאית. רק פעולה צבאית עשויה אכן לעצור בעדם בשעה זו. כך, במו עינינו אנו עדים להשלכות הקשות שיש לעבודה הגרועה של סוכנויות המודיעין האמריקני.

1. Mark Mazzetti, "U.S. Says Iran Ended Atomic Arms Work," *New York Times*, December 3, 2007, <http://www.nytimes.com/2007/12/03/world/middleeast/03cnd-iran.html>.
2. Tim Shipman, Philip Sherwell and Carolynne Wheeler, "Britain; Iran 'Hoodwinked' CIA Over Nuclear Plans," *Daily Telegraph*, December 10, 2007, <http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2007/12/09/wiran109.xml>
3. Katrin Bennhold, "Despite Report, France and Germany Keep Pressure on Iran," *New York Times*, December 7, 2007, <http://www.nytimes.com/2007/12/07/world/middleeast/07iran.html>.
4. Elaine Sciolino, "Monitoring Agency Praises U.S. Report, But Keeps Wary Eye on Iran," *New York Times*, December 5, 2007, <http://www.nytimes.com/2007/12/05/world/middleeast/05iran.html>.
5. Demetri Sevastopulo, "Intelligence Official Revives Iran Doubts," *Financial Times*, February 6, 2008, <http://www.ft.com/cms/s/0/a1ce672e-d456-11dc-a8c6-0000779fd2ac.html>.
6. David Brunnstrom, "Iranian Dissidents Urge Immediate Nuclear Checks," *Reuters*, February 20, 2008, <http://www.reuters.com/article/latestCrisis/idUSL20165281>.